

Kerámiatér

A világ kerámiái

Néprajzi Múzeum
Museum of Ethnography

neprajz.hu

Mi a Kerámiatér?

A Kerámiatér a Néprajzi Múzeum két részből álló látványtára. Ingyenesen látogatható, a kiállítások nyitvatartási idején túl is. Nem raktár, de nem is részletes magyarázatokkal kísért kiállítás. A két rész olyan viszonyban áll egymással, akár az emberi agy két féltékéje. A bal agyféltekénk a logikus rendszerezésért, az elvont fogalmakért és a nyelvhasználatért felel, a jobb féltéke pedig a vizualitásért, a művészi kreativitásért és a képzeletért. Ezt a kettősséget használja a Kerámiatér a múzeumi gyűjtés és gondolkodás modelljeként: az egyik rész – a bal agyféltekéhez hasonlóan – logikusan rendszerez, földrészek, fazekasközpontok és formák szerint csoportosítja a világ kerámiáit, míg a másik – akárcsak a jobb agyfélteke – hol érzéki szempontból, hol a sokrétőségük bemutatásával igyekszik felfedezni és egymáshoz kapcsolni a különböző kerámiavilágokat.

Miért a kerámia?

Mert világjelenség: mindenhol létezik, több ezer éve, mindig meg-megújuló formában és szerepkörben. Készítik és használják nők és férfiak, a szegényebb rétegekhez és az elithez tartozók egyaránt. A modern háztartások számos területéről mára kikopott, de jelen van az életünkben mint tetőcserép, urna, bögre, hamutartó vagy épp fecskéfészek. Mert minden egyes kerámia egy-egy külön kis világ: készítője, használója, funkciója, stílusa, anyaga, díszítése, színe, hangja, úrmértéke, felirata mind-mind rejt valami titkot arról, hogyan tapaszt össze az agyag embereket, korokat, társadalmakat, szokásokat. Mert az egyik leggyakoribb anyagtípus a múzeum tárgygyűjteményében: több mint 35000 kerámiát őrzünk öt különböző földrészről. Ezeknek mindössze egytizedét tudjuk itt bemutatni, abban a reményben, hogy aki végigböngésszi a látványtárat, nyer valami benyomást a gyűjteményről, a múzeumi gyűjtőszennvedélyről, a tudományos feldolgozó munkáról és a múzeumi tárgyakon keresztül megragadható témák végtelenségéről.

Korong nélkül – csúcstermékek. Fazekasság Amerikában Kolumbusz előtt

Az amerikai kontinens i. e. 3000 és i. sz. 1500 közötti földműves kultúráiban az égetett agyagból készített tárgyak számos olyan sajátossággal bírtak, amelyek más kontinensre nem jellemzőek. Az eszközök és az eljárások rendkívül egyszerűek voltak. A fazekasok nem dolgoztak koronggal, edényeiket kézzel vagy formába préselve készítették, és a kiégetésükhöz sem alkalmaztak az Óvilágban ismert bonyolult égetőkemencéket.

Technikai egyszerűségük dacára azonban az ősi amerikai kerámiatárgyak nagy művészi erővel rendelkeznek. Nemcsak ember- és állatfigurák találhatók közöttük, hanem változatos, zárt testű, növény-, állat- és emberalakos edények is, amelyeket többszínű festéssel vagy domborműves díszítéssel láttak el.

A Néprajzi Múzeum amerikai régészeti gyűjteményének több mint egyharmadát – a kőszerszűk mellett a második legnagyobb csoportját – ezek a kerámiatárgyak képezik. Ez annak köszönhető, hogy nagy számban használták őket halotti mellékletként és áldozati tárgyként, s így éppen kerültek a föld alá, ahol sértetlenül vészelték át az évszázadokat.

Fazekasság Amerikában Kolumbusz után

Amerika gyarmatosítása hatással volt az agyagművességre is. A kontinens bekapcsolódása a világkereskedelemben, az indián őslakosok, az európai bevándorlók és az Afrikából behurcolt rabszolgák kulturális hagyományainak találkozására új technikák, formák és díszítéstílusok elterjedését, keveredését tette lehetővé. Meghonosodott a fazekaskorong, a zárt égetőkemence és az ólommázak használata.

A prekolumbián istenségek, uralkodók figuráit felváltották a keresztény vallás szereplői és a hétköznapi emberalakok.

A 20. századi modernizáció és városiasodás hatására egyre nagyobb kereslet támadt a lakásokat díszítő kerámiákra is. Eközben Amerika elzárta a korábbi hagyományok még sokáig fennmaradtak, míg máshol éppen a turizmus vagy az őslakos és afroamerikai kulturális mozgalmak hatására elevenedtek fel újra.

Az Amerika-gyűjtemény néprajzi kerámiái, melyek az elmúlt másfél évszázad során különböző időszakokból, helyekről és kultúrákból kerültek be a múzeumba, ennek a folyamatosságnak és változásnak a sokszínű lenyomatai. Az anyag több mint fele Mexikóból származik, de értékes kerámia-tárgyak érkeztek még a gyűjteménybe Suriname, Venezuela, Kolumbia, Brazília és Paraguay területéről is.

A fazekasság bölcsője: a Távol-Kelet

A legkorábbi, mintegy húszezer éves leletek Kína területéről származnak. A fazekastermékek a következő évezredek során fokozatosan terjedtek el a Távol-Keleten. Általában elmondható, hogy a fazekasmunka valamennyi technikai fejlődése (mázazás, porcelánkészítés) kapcsolatba hozható a kínai kerámiaműhelyekkel.

A porcelán előállítás – a magas hőfokú kemencék és a kaolintermelés révén – szintén Kínából származik, i. sz. 600 környékéről (maga az anyag is az első lelőhelyek egyike, a Kao Ling nevű hegy után kapta az elnevezését). A porcelánárak a selyemutat követve jutottak el Nyugat-Ázsiába, majd a középkorban Európába is. A 16. századtól Koreában és Japánban is állítottak elő porcelánt, így ezek a termékek ugyancsak bekerültek a földrészeket átfogó kereskedelmi véráramba.

A porcelánkészítés azonban egész a 18. századig Kelet-Ázsiára szorítkozott. A kék-fehér porcelán a Jüan-dinasztia (1271–1368) idején alakult ki Kínában. Az ehhez szükséges kobaltot Perziából szereztek be. A 17–18. században – elsősorban a nemesi és vagyonos kereskedői gyűjtésnek köszönhetően – ez a porcelán is meghódította az európai piacot.

A 19. századi etnográfiai érdeklődés szinte kizárólag a használatban vagy magángyűjteményekben levő kerámiák gyűjtésére irányult, és a múzeumi gyűjtemény túlnyomó része is ebből az időszakból származik. A kerámiákat elsősorban funkciójukat szem előtt tartva vásárolták: az edényeket, tárolóeszközöket, szobrokat, figurákat, rituális tárgyakat, vázákat, a dohányzás eszközeit, a konyhaeszközöket, játékokat, épületmodelleket, világítóeszközöket, plasztikát keresték. A kollekcióban a kerámiatárgyakon belül a legnagyobb számban edényeket találunk.

Afrikai kerámiakultúra

Észak-Afrikában mindkét alapvető kerámia készítési technika megtalálható. A fazekaskorongon formázott, kemencében kiégetett, mázas kerámiát rendszerint férfiak, míg a kézzel formált és szabad tűzön égetett munkákat főként nők készítették. A szubszaharai Afrika kerámia kultúrája ez utóbbi típusra épül, ahol elsősorban lekerekített aljú, szabad tűzi főzéshez, földön tároláshoz és fejen szállításhoz alkalmas edényeket használnak.

A kerámiák a hétköznapiak során sokféle feladatot betöltenek étel- és italkészítéshez, felszolgáláshoz, tároláshoz, mesterségekhez, építkezéshez kapcsolódó, illetve személyes használati tárgyakként.

Az ünnepek, rítusok tárgykészletére az edények, hangszerek és figurális alkotások jellemzők. Egyes sorozatok, illetve darabok a lokálisból egy tágabb kontextus felé nyitva a turizmus és a műtárgypiac igényeit szolgálják ki: ilyenek a 19. század végi festett geometrikus mintás, nők által készített algériai (kabil) kerámiák, vagy ugyancsak ebből a korból a vörös és fekete egyiptomi dísz tárgyak. Ókori vagy középkori leletek másolataira, hagyományos formák kicsinyítésére, illetve újfélé tárgyra is találni példát a gyűjteményben.

A formai sokszínűség mellett az afrikai kerámiák különösen sokféle díszítési technikát alkalmaznak a benyomott, bekarcolt, áttört, rátétes mintáktól a festésig vagy akár a fémdíszekig. A szubszaharai edényeken sokszor a neolitikumból ismert motívumok öröklődnek tovább.

Az Afrika-gyűjtemény hétszáz kerámiatárgya szemléletesen tükrözi a kontinens kerámiaművéségének jellemzőit, formagazdagságát. Főbb súlypontjait a 19. század végi észak-afrikai, a 20. század első éveiből való kelet-afrikai darabok, valamint az 1960-70-es években készült nyugat-afrikai és egyiptomi kerámiák adják. Az 1990-es évek második felében gyűjtött, illetve a legfrissebb, 2020-as példányok Tunéziából és Marokkóból származnak.

Kerámia nélkül? Óceániai agyagművesség

A sok millió négyzetkilométeren elszórt óceániai szigetvilág legnagyobb részén az európai felfedezők megérkezése előtt nem használtak égetett agyagból készült tárgyakat. Ez annak tudható be, hogy a szigetek többségén a létfenntartás alapja a zsákmányszerzés, mindenekelőtt a halászat volt. Sem ehhez, sem az ebből származó táplálék előállításához és tárolásához nem volt szükség agyagedényekre.

Azokon a nagyobb szigeteken – Új-Guineán és a szomszédos szigetvilágban (nagyjából Vanuatuig) – készítettek edényeket, ahol ültetvényes gazdálkodás folyt. Az előállítás a legtöbb esetben női munka volt, és a legkezdetlegesebb eljárást, az ún. hurkatechnikát alkalmazták. Az edények domináns szürke színe az égetés alacsony hőfokára utal.

Az óceániai tárgykultúrában az agyagművesség nem játszott meghatározó szerepet, és ez tükröződik a Néprajzi Múzeum Óceánia-gyűjteményében is, hiszen annak kevesebb mint fél százalékát képviselik az agyagedények. Ezek többségét Fenichel Sámuel és Bíró Lajos gyűjtötte a 19–20. század fordulóján Német Új-Guineában és a szomszédos szigeteken, de találhatók köztük Róheim Géza gyűjtéséből származó darabok is.

Európai kavalkád

A múzeum Európa-gyűjteménye közel hatszáz kerámiát őriz, és a kontinens különböző területeiről származó anyag igen változatos képet mutat. A földrajzilag meglehetősen egyenetlen eloszlás a gyűjtés sajátosságaira vezethető vissza. A célzott kerámiagyűjtés a kontinens középső és északkeleti területeire korlátozódott: elsősorban az egykori Monarchia területeire, a szomszédos Balkánra, valamint a 19. századi rokonságkutatás folytán előtérbe kerülő finnugor térségekre. Ugyanakkor Nyugat-Európából és a skandináv országokból csak szórványosan őrzünk kerámiákat. Példányszámuk, de főként jelentőségük tekintetében kiemelkednek az Adria vidékéről származó darabok.

A szépséges itáliai majolikák messze földön híres portékának számítottak, olyannyira, hogy előszeretettel utánozták őket távolabbi vidékeken is. A gyűjteményben megtalálhatók olyan fontos központokból származó kerámiák is, mint a holland Delft vagy a német Gmunden, Hanau és Langnau. Változatos formájú és funkciójú kerámiaegyüttes a bolgár anyag, amely egyúttal azt is példázza, hogy a mindenkori gyűjteménygyarapítást a muzeológusok egyéni kutatási területei is befolyásolhatják.

Globális trendek

A 17. században Pozsony, Nyitra és Trencsén megyékbe telepített habánok ismerték az ónmáz-fajansz készítését. A korai habán termékek formája még német és olasz volt, de egyre több keleti virágmotívum virított rajtuk kék, zöld, antimonsárga és mangánlila színben.

A 18. században új, helyi formák jelentek meg, és a motívumkincs is elindult a népiesedés útján: állatfigurák – főleg szarvas, madár, bogarak – kerültek a kerámiákra, a díszítés egyre tömöttebb lett, majd megjelentek a zsánerképek és a vallási témájú jelenetek.

Keresettek voltak a Kárpát-medencében a finom festésű, cipellős emberfigurás vagy virágos 18. századi osztrák termékek. A rózsákkal díszített morva fajanszok a század utolsó harmadában jöttek divatba, a bíborszín festékhez körmöcbányai aranyat használtak. Az 1820-as évektől a Vyškov környéki manufaktúrák a kék festésre tértek át, árucikkeiket nagy számban vásárolták a korabeli Magyarországon is, különösen a Duna mentén.

A keménycserép egyike azoknak a kerámiafajtáknak, amelyeket a porcelán receptjének kerekesése közben fedeztek fel. Keményebb, tartósabb a fajansznál, az előállítás pedig sokkal olcsóbb és könnyebb volt. A 19. században egymás után alapították a keménycserépgyárakat. Magyarországon a leghosszabb ideig a telkibányai, a bélapátfalvi és a hollóházi gyárak termeltek.

Termékeik formája, díszítése kezdetben nagyon hasonlított a fajanszedényekére, később a sorozatgyártás révén a kézi festés mellett megjelent a sablonok segítségével felvitt festés, majd teret hódított a levonóképes (matricás) díszítés is. A magyar piacon népszerűek voltak az osztrák (wilhelmsburgi) és cseh (altrohlau) keménycserép tányérok és bögrék is, melyekre épp ezért gyakran festettek magyaros díszítést.

A porcelán a vidéki háztartásokban csak a 20. század második harmadától jelent meg, a gyűjteményben alig találunk belőle egy-két típust és néhány darabot. Ilyenek például a kis méretű, bútorokat díszítő szobrok, a nippek.

Magyar népi fazekasközpontok

A középkorban a háztartások igényeit helyben készített edényekkel elégítették ki, melyeket kézikorongon, spiráltechnikával formáztak.

A 15. század két nagy újdonsága, a lábbal hajtható gyorskorong és a színes, fényes máz elterjedésével kialakult technológia, amely a 20. század első feléig alig változott. Hamarosan megszűnt a helyi edénykészítés is, és a fazekasok céhekbe szerveződtek.

A legkorábbi fazekascéhek a 16. század elején jöttek létre. A 17. század elején terjedt el a színtelen máz alatti színes festés, vele pedig a gazdag virágdíszítés. Rövid idő alatt nemcsak új formák jelentek meg, hanem a formavariációk, díszítőmódok, díszítmények, a színhasználat, a kompozíciós hagyományok helyi sajátosságai, állandósuló változatai is kialakultak.

Ezek összességükben a 19. század elejéig egy-egy tájra, később egy-egy városra jellemző saját stílust teremtettek. Hat nagy stíluscsoport született meg: a dunántúli, a felvidéki, a közép-tiszai, a dél-alföldi, a felső-Tisza-vidéki és az erdélyi.

A népi fazekasság a 19. század utolsó harmadában élte virágkorát, az 1900-as népszámláláskor 880 településen írtak össze fazekasokat. A számos nagyobb központ mellett találunk alig néhány faze- kas által lakott helységeket is. A Kárpát-medence népi fazekasságának sokszínűségét e készítőhelyek regionális és lokális jellegzetességei adják.

A magyar népi kerámia 20. századi kutatásának fő célja a fazekasközpontok minél alaposabb feltér- képezése, termékeinek begyűjtése volt. A Néprajzi Múzeum Kerámiagyűjteményében 25000 népi fazekastermék található.

Tipológia

Az Árpád-kori edények többsége fazék és egyszerű palack volt. A 15. században jelentek meg az első kancsók, korsók, poharak. A mázas cseréptálak és tányérok a 16. század termékei, többnyire zöld vagy sárga máz fedte őket.

A népi fazekasság formakincse jobbára már a 17. században kialakult. Ugyanakkor az új táplálékok új főzési-sütési technikákat igényeltek, ehhez pedig új típusú edények kellettek. A tejaltatásban is új szokások jelentek meg a 18. században, tejesköcsögöt (tejesfazekat, tejescsuprot) korábban nem használtak. 19. századi formák a sült tészták és hússok elkészítésére alkalmas sütőedények, amelyek fémedénymintákat követtek. A tárgyhasználat változása kihatott a tárgyak megjelenésére is. Vidéken a 20. század elejéig szabad tűznél főztek: a tűz mellé vagy a parázsba állították a főzésre szolgáló fazekat, ami így kormos, füstös lett.

Épp ezért nem is volt szükség a fazekak gazdag díszítésére, hacsak nem vizsgadarabnak, remekműnek készültek. Akad azonban olyan forma is, mely már a 19. század első évtizedeit követően kikopott a használatból: a házi gyertyakészítés elhagyásával vált feleslegessé az ehhez szükséges gyertyamártó edény.

A világszerte ismert kerámiakutató, Kresz Mária felismerte, hogy a tájanként különböző népi elnevezések nem alkalmasak a kerámiatárgyak pontos leírására. 1965-ben ezért Igaz Máriával egységes szakterminológiát és tipológiát dolgoztak ki. Így jött létre az a tíz tárgytípusból és tíz méret-,

illetve formaváltozatból összeálló tipológiai tábla, amely összesen 100 kerámiatípus szakszókincsét tartalmazza, és máig alapvető kulcs néprajzi gyűjtemények kerámiatárgyainak azonosításához.

Elérhetőségek:
info@neprajz.hu
neprajz.hu

Nyitvatartás:
hétfő: zárva
kedd-szerda-péntek: 10:00-18:00
csütörtök: 10:00-22:00
szombat-vasárnap: 10:00-21:00

Cím:
Budapest 1146, Dózsa György út – Ötvenhatosok tere

Kövess minket:
facebook.com/neprajzimuzeum
instagram.com/museumofethnography
twitter.com/neprajzi
#neprajzimuzeum #museumofethnography